

ЕТ ӨНІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ҮШІН АЛЫНҒАН ІРІ ҚАРА БУДАНДАРЫНЫҢ ӨСУ ЖӘНЕ ДАМУ КӨРСЕТКІШТЕРІ

М. Б. Қалмағамбетов, а.-ш. ғылымдарының кандидаты, доцент

Қазақ Ұлттық аграрлық университеті

Күтіп-бағудың барлық кезеңінде III және IV топ будандары жоғары тірілей салмағымен ерекшеленді, негізгі зоотехникалық өлшемдерін өлшегенде анықтағанымыз, туылғаннан бастап будан малдар дене бітімінің өлшемдері бойынша өзінің құрдастарынан басым болды. Етті формасын сипаттайтын дене бітімі жақсы дамыды.

Помесный молодняк III и IV группы за период выращивания отличался высокой живой массой, измерениями основных зоотехнических промеров нами установлено, что помеси при рождении превосходили своих сверстников по величине индексов телосложения. У них были лучше развиты те стати, которые характеризует мясные формы.

Crossbred piglets of III and IV of the growing period distinguished by a high body weight, measurements, basic zootechnical measurements we have found that hybrids at birth surpassed their peers on the index of physique. They were better developed those articles which is characterized by forms of meat.

Халықты мал өнімімен қамтамасыз етуде ірі қара қазіргі таңда алдыңғы орын алады. Ғалымдар мен мамандардың алда тұрған міндеті – жас малды дұрыс күтіп-бағу, малды бордақылау, сүт және ет өндіру технологиясын жақсарту, оны өндіріске енгізу, ірі қара тұқымын әлі де болса жақсарту түсу болып табылады. Әрине, мұндай жетістіктерге жету үшін, жоғары сапалы азық қорын молайту және селекциялық асылдандыру жұмыстарын жақсарту қажет, ірі қарадан алынатын ет өнімін, әр басқа есептегенде 30-40 % көбейту межеленіп отыр. Соңғы кезде будандастыру мен гибридизациялау арқылы ірі қараның жаңа асыл тұқымдары шығарылуда. Республикамыз бойынша етті ірі қара тұқымының санын көбейту, асылдандыру жұмысын жақсарту, бәсекелестікке қабілетті азық-түлікпен қамтамасыз ету негізгі талаптардың бірі болып саналады. Малдардың өсіп-дамуына, күтіп-бағуына және бордақылануына байланысты көптеген дербес шаруашылықтарда, шаруа қожалықтарында өндірістік технологияны енгізуге байланысты еңбек өнімділігі жоғарласа, алынатын өнімдердің өзіндік құны төмендейді. Ет өнімін көбейту үшін, сүтті және сүтті-етті малын өсіретін шаруашылықтарда олардың ет сапасын жақсартатын шараларға көп көңіл бөлу қажет. Сүтті және сүтті-етті бағыттағы малдармен асылдандыру жұмысын жүргізгенде, олардың қарқынды өсуіне, тірілей салмағының жоғарлауына және дене бітімінің жақсаруына үлкен мән беріледі [1].

Ет бағытындағы малды іріктегенде оның шыққан тегін, конституциясының беріктігін, өсірілетін аймаққа бейімділігін, өсімтал, ауыр салмақты, сауыры, омырауы кең, бұлшық еттері жетілген, денсаулығы мықты, мінсіз малдар сұрыпталады. Осы мәселелерді шешу үшін қырдың қызыл тұқымын қазақтың ақ бас бұқаларымен өнеркәсіптік шағылыстыру мақсатында олардың будандарының ет өнімділігі үйлесімділігін зерттеу міндеті қойылды. Ғылыми-шаруашылық тәжірибе Ақтөбе облысы, Мұғалжар ауданы «Бірлік» АҚ-да ірі қара жас малдарын өсіріп – жетілдіру және оны бордақылау бағытында жүргізілді. Зерттеу мақсаты сүтті бағыттағы тұқымдарды түрлі әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, сүт өнімділігі төмен қырдың қызыл тұқымымен шағылыстырып, алынған будандардың ет өнімділігін бағалау болды. Салыстырмалы түрде малдардың өсуі, дамуы, ет өнімділігі, мінез – құлқы және бірыңғай күтіп-бағу, азықтандыру жағдайында ет өндіру үшін будандарды қолданудың экономикалық тиімділігі – зерттеу міндеттеріне кірді.

Өгізшелердің өсуін, дамуын, ет өнімділігін және оның сапасын зерттеу үшін жасы мен тірілей массасы бойынша ұқсастық принципімен 4 топ келесі кестемен құрылды (1 сурет).

Топтар	Мал саны	Мал тұқымы
I - бақылау	16	Қырдың қызыл тұқымының өгізшелері
II - бақылау	16	Қырдың қызыл тұқымының таналары
III – тәжірибе	16	Қырдың қызыл сиыры × қазақтың ақ бас бұқасынан алынған өгізшелер
IV – тәжірибе	16	Қырдың қызыл сиыры × қазақтың ақ бас бұқасынан алынған таналар

1-Сурет – Тәжірибе кестесі

Шаруашылық-пайдалы белгілерінің көрсеткіштері алдымен малдарды жоғары сапалы жемшөппен азықтандыруда, дұрыс күтіп-бағуда, малдардың тұқымдарына, пайдалану себептеріне байланысты өзгереді. Қоректілігіне қарай рацион құрлымы шаруашылықта құнарлы типті болды. Тірілей массаның 1кг қосымша салмағына I топта – 5,58 азық өлшемі, II топта – 5,24 азық өлшемі, III топта – 6,32 азық өлшемі, IV топта – 6,06 азық өлшемі шығындалды.

Тірілей массасының салмақ қосымына кеткен азық шығынын анықтау мақсатында азықтандыруды қадағалау I – кезеңде күнделікті, II – онкүндікте, III-де – айына бір рет желінген жемшөп пен қалдығының мөлшеріне тексеру жүргізілді. Туылғаннан кейін және үш, алты, тоғыз, он екі және он төрт айлық жасында әр басты өлшеу және зоотехникалық өлшемдерін алу арқылы жас малдың өсуі мен дамуын бақылау мынадай шаралармен жүзеге асты: шоқтығының биіктігі, кеудесінің кеңдігі және тереңдігі, денесінің қиғаш ұзындығы, жауырын сыртынан алғандағы кеуде және жіліншік орамы, сауырынның кеңдігі [2].

Өсіріп-жетілдіру және бордақылаудың барлық кезеңдерінде тәжірибелік өгізшелер қарқынды дамыды. Тәжірибелік өгізшелердің тірілей массасы туылғанда әр түрлі, топ бойынша 26,8; 27,8; 31,0; 31,4кг болса, ал 6- айға дейінгі жаста III және IV -топтың будандары жедел өсті, олардың тірілей массасы бақылау тобының малдарымен салыстырғанда 1,2 % және 8,4 %-ға артық болды. Мұндай жағдай етті қазақтың ақ бас тұқымдарының өсімталдығымен түсіндіріледі (1-кесте).

1-кесте – Жас кезеңіне қарай тәжірибелік өгізшелердің және таналардың тірілей салмағының (кг) өзгеруі

Жасы, айы	Өгізшелер	Таналар	ҚҚС × ҚАБ өгізшелері	ҚҚС × ҚАБ таналары
	I – бақылау	II – бақылау	III – тәжірибе	IV – тәжірибе
	M ± m	M ± m	M ± m	M ± m
Туылған кезде	31,0 ± 0,2	26,8 ± 0,3	31,4 ± 0,3	27,8 ± 0,4
Тәжірибеге қояр кезде	52,0 ± 1,5	52,0 ± 1,0	53,0 ± 1,5	52,0 ± 2,0
Үш	93,1 ± 2,8	92,9 ± 2,0	108,3 ± 1,3	102,8 ± 4,6
Алты	187,0 ± 3,4	176,3 ± 4,4	202,7 ± 3,4	189,3 ± 7,9
Тоғыз	287,0 ± 7,5	266 ± 6,4	306,5 ± 4,7	280,0 ± 7,2
Он екі	395,0 ± 8,9	365 ± 5,6	420,8 ± 6,8	380,0 ± 9,3
Бордақылаудың аяққы кезеңінде	450,0 ± 10,3	404 ± 7,6	477,0 ± 9,7	419,0 ± 9,5

Малдардың қарқынды өсіп-жетілуін абсолюттік және орташа тәуліктік қосымша салмағының көрсеткіштері бойынша сипаттауға болады (2-кесте). 3 айға дейінгі жастағы III және IV – топтағы будандардың орташа тәуліктік салмақ қосымы бақылау тобымен салыстырғанда 21 % және 24 % жоғары болды, ал бордақылаудың аяққы шенінде III – топтың будан өгізшелері (1037-1085 гр) тірілей массасына орташа тәуліктік салмақ қосымы бойынша

жоғарғы көрсеткішпен ерекшеленді. Негізгі дене өлшемдерін өлшегенде тәжірибелік өгізшелерден анықтағанмыз, екі тұқымынан алынған будандар туылған кезде өзінің құрдастарын биіктігі бойынша 1,6 %, 5,5 %-ға, кеңдігі бойынша 1,1 % , 4,0 %-ға, аумағы бойынша 1,5 %, 7,7 %-ға асып түсті және де бұл тенденция 12 айлық жасында да сақталды. Олардың етті формасын сипаттайтын дене бітімі жақсы дамыды. III және IV топтың будандары салыстырмалы түрде кең денелі, ұзын сирақты және басқа ұқсас малдарға карағанда тығыншықтай болды.

2-кесте – Жас кезеңіне қарай тәжірибелік өгізшелердің және таналардың абсолюттік және орташа тәуліктік қосымша салмағының динамикасы

Кезең, айы	Топтар							
	Қосымша салмақ							
	I – бақылау		II – бақылау		III – тәжірибе		IV – тәжірибе	
абсолюттік	орташа тәуліктік	абсолюттік	орташа тәуліктік	абсолюттік	орташа тәуліктік	абсолюттік	орташа тәуліктік	
Туылғаннан 3-айға дейін	62,1	675	66,1	718	76,9	836	75,0	815
3-айдан 6-айға дейін	93,9	1032	82,9	911	94,4	1037	86,5	950
6 - айдан 9-айға дейін	100,7	1094	90,2	980	103,8	1128	90,7	986
9 -айдан 12-айға дейін	107,3	1192	99,0	1100	114,3	1270	100,0	1111
Туылғаннан 14-айға дейін	419	1022	377,2	920	445,6	1087	391,0	954

Малдардың етті пішінінің толық жетілгенін кең индексі бейнеледі, өйткені сояр алдындағы жасында топ бойынша 24,6; 24,8; 26,3; 26,8; көрсеткіштерін құрады. Қанқаның жетілуін анықтайтын сүйектілік индексінің жоғарғы өлшемі III – топтың өгізшелерінде (16,2), ал ең төменгі көрсеткіш IV топ таналарында (15,3) байқалды. Жас малдарды топтамалап байлаусыз күтіп-баққанда мінез – құлқының кейбір жақтары зерттелді. Сонымен бірге анықталғаны, тұрып тұрғанда және жатқан келбетінде тәжірибелік өгізшелер және таналар тынығуға шамамен 1/3 тәуліктік уақытты шығындаса, ал топтар бойынша саралағанда 74,3 %, 74,4 %, 74,6 %, 75,3 %-ды құрады. Тұрып тұрғанда және жатып тыныққанда малдар күйіс қайыруға 1/2 уақыт бөлігін шығындады, өйткені желінген жемшөптің жақсы игерілуіне септігін тигізді. Салыстырмалы түрде III-топтың малдары ширақ болды және жуас қасиетімен енесінен тараған өгізшелер сипатталды. III және IV топ будандары жоғары тірілей массасымен, кең кеуделігімен және басқа малдармен салыстырғанда артқы бөксесі дамыған, мықыны кең, сауыры жалпақ болды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Каримов, Ж. К. Ірі қара шаруашылығы / Ж. К. Каримов, Ш. Д. Даленов и др. Алматы. – 2006.
2. Левантин, Д. Л. Эффективность производства говядины на промышленной основе. – Д. Л. Левантин, Л. П. Комаров и др. – Тр. ВИЖ. – Т. XXXX. – 1980.